

इ. वि. का. राजवाडे संशोधन मंडळ धुळे.

—: हस्त लिखित ग्रंथ संग्रह :—

ग्रंथ क्रमांक

४३४१ वे १० [३४६]

ग्रंथ नाम

तुमिदीप.

विषय

म. वेदांत.

(1)

श्रीगणेशायनमः॥ॐ नमो ऋषिगुरुराया॥ मि निरंतर असता
तुझीयापायात्वा प्रवर्त विलेकरावयात् सिदीपव्यास्यते॥१॥ कु
शाग्र उदधी उपसणे के विघडे अक्षमाकारणे॥ परितु प्रवर्त
विशिष्टे मिनेणे कवणे परि॥२॥ ये काग्रत्व पदी रमणा॥ हेचि
आवडे बहु त करुन परी तुक्षा भउ निमन काग्रं थारं भके
रविसि॥३॥ तुझा वचने कृत कृत्यता॥ अताग्रं थाचि उपयो
गत॥ काशास्तवं जी श्रीमंता॥ आरंभ विसि मज हाति॥४॥
तव स्वा मिचे ऐसे मनोगत॥ जा पुरुषा कृत्य जाले समात्य॥
तेणे प्रारब्धा चाकरावा अंत भलें ते रिती असोनी॥५॥
प्रवृत्ति आणि निवृत्ति दोहि कर्माहुन जोरहित तेणे शास्त्रा
भ्यास निश्चित॥ अहर्निशीरमावे॥६॥ निर्विकल्प करुनि
मन॥ सदा समाधि स्थ असोवे आण॥ किंवा वेद शास्त्र समा

(1)
॥ श्रीगणेशाय नमः ॥ ॐ नमो नृपि गुरु राया ॥ मिनि रंत
र अस ता तु श्री या पा या हा प्र व च विले करा व या तु
सि दी प व्या र व्ये ते ॥ १ ॥ कुशा ग्रे उ द धी उप स र्णे के वि द्ये उ
अ द्वा मा का र णे ॥ परि तु प्र च र्च वि शि हे मि ने णे क व णे
परि ॥ २ ॥ ये का ग ल प दी र मु ण ॥ हा चि ओ वे उ ब हु त करु न
परी तु क्षो भ उ नि म न्ने का म धा रं भ करे वि सि ॥ ३ ॥ तु श्या व न
च ने क त कृ त्य ता ॥ अ ता मं था चि उ प यो ग ता ॥ का शा स्त्र व
जी श्री मं ता ॥ आ रं भ वि सि म ज हा ति ॥ ४ ॥ त व स्वा मि च रे
से म ने ग त ॥ ज्या पुर षा कृ त्य जाल स मा हा ते ण प्रार
धा च्चा क रा वा अं त भ ल वे रि ती आ सो नि ॥ ५ ॥ प्र वृ त्ति आ
णि नि वृ त्ति दो हि क र्मा हु न्ने जा र हि त ते ण दा स्त्रा भ्या सं नि
श्रित ॥ अ ह नि शी र मा वे ॥ ६ ॥ वि वि क ल्य करु नि म न्ने ॥

सदासमाधिस्थः सावे जायते ॥ किं वा शास्त्रसमाधिक
२) कृतं ॥ कोऽयं धर्मावर्त्तावे ॥ ७ ॥ ऐसे श्रीकृष्णश्चरमं कृतं
नानि नानि प्रवर्त्तयिष्ये ॥ तस्मिन्मुखे आरभ्यो न वृथ
मतिमदाकटुनि ॥ ८ ॥ निरवकं गो ॥ ९ ॥ व्याख्या क
ह्यशोकनो व्यापदबधन ॥ १० ॥ अज्ञा मात्रपावन
काव्यस्फूर्तिमजना ॥ ११ ॥ स्वचिन्ता शिरंज पना
शुभलगेका व्यरन्ते ॥ १२ ॥ अथि ठे ल निमनुसंधा ना
धव्याख्या आरभ्य कि ॥ १३ ॥ वेदार्थस्य प्रकले बलमे
होर्द निवारय ॥ १४ ॥ पुमथाश्च दुरो देया विद्या तार्थमु
निश्चर ॥ १५ ॥ न ता आभार कतीर्थ विद्या रण्य मुनि
श्चरो ॥ १६ ॥ क्रियते द सी दी प स्य व्याख्या नं भुवे बुध

२५)

यमहा ॥ २ ॥ वि॥ वेदाथानि च कश्चिदकरो न तां हृदय
तोलत मजिना रिया ॥ अणि चतुर्थं पुरुषार्थं देता ॥ मे
सा विद्या रण्यमुने चरत्या देन मस्कार ॥ १॥ भार
तां दीर्घ विद्या रण्यमुनि प्यरा स न मस्कार करुन ॥
वसुधा पाणि व्याख्या मुने अनुग्रह कर्तुं ॥ २ ॥
मूल श्रुति श्लोक ॥ न च द्विजा नियो दय मस्मि-
ति पुरुष ॥ किं च नृक स्य कामाय दारार मनु
संज्वरता ॥ ३ ॥ अपणा स ज्वरता न ता कीडा
मो पुरुष मै ले आपणा स ज्वरता न ता स्ता त
र काय ई स्त्री आपणा स ज्वरता न ता स्ता त
न ब ॥ ४ ॥ आपणा स ज्वरता न ता स्ता त

[illegible]

भैसं आनि ईश्वराचें कलित के सें तें सांगता हेत ॥

प्रतिबिंबासहि व आण सखर ॥ अतः सांगता ॥ जे सांग
माया जगत् पादा न होला ॥ प्रकृति ही लुणाचे व
च माया सल गुण मुदि आण मुदि करुन दो ठाई भेद पा
वलि सल मुदि ॥ तेल जणावे ॥ मळिल सला तिला अवि
(3A) द्या हा पाणि विद्यादे ठाई प्रतिबिंबले जे ब्रह्मचैव न्य ॥ ते
येकाल ईश्वर लुणाचे माया विल प्रतिबिंबास दुसरा जी
व लुणाचा अविद्ये विल प्रतिबिंबा लया सह जीव लुणाचा
लुणा ॥ अविद्ये विल प्रतिबिंबा लया सह जीव लुणाचा
वा ॥ अविद्ये विल प्रती विबलाया रप हे जीव लुणाचा
अयो ये वा ईसिलु बसु दिवा लया मळिल जीवा
ने कलित के सल न्या ॥ अतः सांगता ॥

मताहेनाम्ने॥ इक्षणादिप्रवेशांताष्टिश्चिरेण कल्पितः॥
जगद्वादि विमोक्षांताः संसारी जीव कल्पितः॥५॥
टि॥ स इक्षत अस्या ज्याष्टि आदिकरुण प्रवेशांत
जाग्रतीतहा वर्णन केले ते ए साष्टि ते इष्टर कल्पि
(४) त होय जाग्रदादिष्ट विमोक्षापर्यंत वर्णन साष्टि ते तष्टि हो
या॥ आता पुरुष पक्ष शब्दाना अर्थ सांगतात फ्लो॥॥ अमाधि
कान भूतामा कटस्थे संग चिदयं॥ पुन्ययाध्यासतो संग
धीस्थ ज्ञावात्र पुरुषः॥५॥ अमलुणिने देहिंद्रिया ध्यास हा (म्या
आत्म्याचे ठाई स्फुरली अमाने अधिष्ठान आत्माला
हणावे॥ असा जो आत्मा तो कटस्थ होय आसंग होय
ज्ञान स्वरूप होय यासि आनि जा वासि अन्योन्याध्या
स जाला त्यास पुरुष हणावे॥ जीव कोणास हणावे हे ३

क का वयासी अै को वे बुद्धि आदिक रतन कल्पना ज्या कुटस्थ
 वर भाग्य ल्या ते कुटस्थ चैतन्य बुद्धि मध्ये विं वले त्या प्रति
 विं वास जीव भाव जा ला त्या ला पुं रुष ल्मणा ने कुटस्थ स
 हित चिदा भास का ल टला ॥ आश का आ हो पुरुष ल टले
 अस ता के वळ चिदा भास रुष जी व त्या ला पु रुष ल्मणा वे ॥
 (१५) श्लो ॥ स्वाधिष्ठानो विष्ठा के व जी वो धा क्रिय ते न तु ॥ के व
 ले निर धिष्ठान विभांते रुद्रा प्य सिद्धि तः ॥ ५ ॥ टि ॥ आ
 धिष्ठान ले कुटस्थ चैतन्य बुद्धि मध्ये त्या सहा व जी व जो
 वो मो हा आदिक रतन स्वमा दि सा ध मे अ वु ला ने जे त्या
 स अ धि कारी हो तो ॥ वु ला जी व च का ही बी व ला बा हि से
 पा ल मर जी व जा व ल्मणा ले भ म वर अधिष्ठानो वु
 ल्मणा को र म म हो व ना हो ॥ दोरी आ धि क्क न आ हे तर जे ती
 व सी सर्प भास ला दो दोरी न स ता सर्प का शा घ र भास

होता यास्य वकुट स्था सहित चिदाभास बोला वा आताम
धा। छाना सहित विंब जो लास सं सारादिका चा अनुभव
दो फोकि करेन बोला तातो ॥ ५० ॥ अधी छाने स्प नो श सं
(५) युक्तं श्वमाशमवत्नवेत् ॥ यदा तदा ह संसारि रभि मल
तो ॥ ५१ ॥ टि० ॥ कुट स्था सहित चिदाभास शरिर दयास्य
आपले स्व रूप होय ऐसे जे व्हा मा नि तो ते व्हा मा संसा
रि ते सा अभिमान द्ये तो ॥ ५२ ॥ भ्रमां स्वरा स्याति स्कारा
दधिष्ठान प्रधानता ॥ यदा तदा चिदात्मा ह म संगो
स्माति बुध्यते ॥ ५३ ॥ टि० ॥ आता ज्या वेळे से देह द्वयस
हित चिदाभास जो तो मिथ्या आपण लघु न जे व्हा जा
एन आने द करितो आणि अधिष्ठान भुवकुट स्था स्व
रूप चा जे व्हा स्वीकारितो ॥ जाव हो ते व्हा मि असंग चि
दात्मा ऐसी आपण जाण तो ॥ येथे आशका निर्माण जा

ति ह्याभां के चाफो क॥ फो॥ ना संगो हं कृति युक्ता
कथमस्मिन्निचेत् फणु॥ एको मुख्यमिथ्यर्थस्त्रिविधो हं
मदृष्टि॥ आहो जो अस गचि दात्मा कुटस्थ जो ह्या
चे ठोई मा कुटस्थ होये सो अहं कार तेथे कैसा घडे॥
(5A) कदापि न घडे॥ ऐसे अहं के चे उ चर मुख्य वचि कर
न अहं प्रत्यय होता हे॥ ते च सांग तो तेर अहं कार तीन
आहेत॥ एक अहं कार मुख्य आहे॥ आणि दोन अहं का
र अस मुख्य आहेत॥ फो॥ अन्या न्या ध्या सरूपेण
कुटस्था भास्योर्वपुः॥ ये की भूय भवे मुख्य स्वत्र
मूला प्रयुज्यते॥ १०॥ १०॥ मुख्य अहं काराचे स्व
रूप सांगतात॥ कुटस्था आणि चिदा भास या दोही
चि स्वरूपे अन्या न्या ध्या से करुन ऐक्यत्व पावतात॥

५) त्याऐक्यचा सवाचले करुन अहंशब्दाचा मुख्यार्थ
 सुणवे तर या मुख्यार्थाचा व्यवहार कोठेच ठेवो
 पाळत राहो का सर्व मुखाजनीच ठाई होतो त्या सक
 टस्थ कळताना हि ओणि जीव कसा मला कळता
 नाहे ॥ ऐसे विवेकज्ञान मुख्य जे सर्व प्राणिजे वे या
 मुख्य अहंकारे व्यवहार करितात ॥ की माचस
 वे कसी भासा आदिक जे सर्व माच परंतु मा
 कोण आहे जेथे न कळता तसे व्यवहार येथे मु
 ख्य अहंकार जाणावा ॥ स्तोत्र ॥ की वधगाभा सक
 टस्थे तल तल विदु ॥ य पर्यायेण प्रयुक्तो हं
 वंलोके च वेदि के ॥ ११ ॥ टि० ॥ आता मुख्य दोन अ

हंकार जे त्याचे स्वरूप सांगतात ॥ चिदाभास म्हणजे अ
मेकाते संबधी अहंकार ब्रह्म वेगळा ॥ आणि कुटस्थ म्हणजे हा
अमुका ते संबधी अहंकार ऐसा वेगळा ॥ ऐसा दोहि वेगळा
अकार त्यास अमुख्य म्हणावे ॥ या मुख्यचे कारण सांगतो
को या चिदाभास अहंकारास आणि कुटस्थ अहंकारा
स दो अहंकारास ते लवे जाजो ज्ञानी जो दो दो ठई ॥ तो
प्रयोग वेगळे बोळतो ॥ जे हा वैदिक प्रसंगशा ॥ स्त्रि
यवेधे कुटस्थ अहंकारास जाणतो ॥ आणि को कि कोचे
व्यवहारि चिदाभास अहंकारि जो जो बोळतो जो ज्ञानी
पुरुष जो त्याचा ठई हे प्रमुख अहंकाराचा विवाड्या
खटदिसतो आणि हे सर्व जे जे ते कुटस्थ चिदाभासास
वेगळे जाणु नमी कर्तो ऐसिया व्यवहारचे ठई मुख्य
अहंकार जाणावा ॥ आता ज्ञानी दो अहंकाराचा प्रयोग हो

६
ठई कै सा करितो ऐसे करावया सलो ॥ लोकी कव्य है वै रेहं
गच्छामि त्यादिके बुधः ॥ विविच्ये वचिदा भास कूटस्थ संवि
क्षति ॥ १२ ॥ लोकी कव्य वहारा चे ठई मी चाल तो मी बोल तो
मी खा तो अह्मास अमु के कळते इत्यादिक बोलाचे
ठई जो अहंकार तो कूटस्थ संवि गळे जाणु वचिदा
भास जो जीवना हा अहंकार होय की व्यवहारी ज्ञा
नी पुरुष हि अहंकार कूटस्थ संवि कडे लावित ना हिचि
दा भासा कडे बोलावा ॥ लो ॥ असंगो हं चिदात्मा मि
त्रि शास्त्री यद्विष्टा ॥ अहं राब्द प्रयुक्ते यं कूटस्थ क
वले बुधः ॥ १३ ॥ टि ॥ आतां कूटस्थ निष्ठ अहंकार दा
ख उ ॥ हा च ज्ञानी जो तो वेदोंत अवण जनि त ज्ञाने
करुन के वळचिदा भास वे गळे करुन के वळ कूट
स्थ जो तो ये मी कूटस्थ होय असंग होय चिदात्मा ६

(7A)

ज्ञानस्वरूप होयमा ॥ यालक्षणे करुन अहंशब्दाचा प्र
योग घडतो लक्षणच असंग ज्ञानरूप हे ज्ञान उ सन्न होना
हे ॥ येथे अंश को घेतलिकी कुटस्थ जो बोलिला त्याचे म
ईमी असंगा दिकजे लक्षण ते का कुटस्थचे अज्ञान नि
वृत्ति साटि बोलिले कि काय लक्षण लक्षण ते की असंगाच द
पाचे स्वरूप च तो कुटस्थ होय त्याचे मई ज्ञान अज्ञान दोन्ही
उतनाहि ॥ श्लो ॥ ज्ञानितो ज्ञानिते वात्मा भासस्यै वनचात्मनः ॥
तथा च कथमाभासकूटस्थस्य सति बुध्यतान् ॥ १४ ॥ टि ॥ ज्ञान
अज्ञान जे ते चिदाभास लागले ॥ आत्म्याचे मई नाहि ॥ बरे असे
जे लक्षण ते ते का चिदाभास वेगळे ॥ कुटस्थ हुने तर असा
वेगळा जो तो कसा लक्षण मि कुटस्थ होय ऐक्य ज्ञान त्यास
कसे घडल जो त्या हुने वेगळ्या सि अवेक्य लक्षण वेगळे या
सकदा पि न घडो ॥ याचा परिहोर ॥ श्लो ॥ नाय दोष श्रि दाभा

स कुटस्थैकस्वभाववान्॥ आभासलस्यामिथ्यात्वात्स कुटस्थ
 त्ववशेषजातः॥ १५॥ टि॥ तरचिदाभासमीकुटस्थैरेसेन
 जाणेनेजातो कुटस्थैकस्वभाववानहोयदृष्टांते॥ जैसा दर्प
 णी प्रतिबिंबला॥ जो मुखभासत्याचेचसत्यते शरिरावरित्त
 मुखवचनहोयदर्पणातिलमिथ्यात्वात्साचिदाभासमिथ्या॥ अ
 रंका॥ श्लो॥ कुटस्थास्मादिको दोषमिथ्याचे नैविको वदे
 त्॥ नहिसत्यवयाभीष्टंरसुसर्पणं॥ १६॥ टि॥ ऐसी आभा
 काजालिकिचिदाभाससुष्टलेहादोरनाही कुटस्थाहुन
 चिदाभासवेगळेपणआधीचउतनाही॥ की कुटस्थस्वरूपा
 हुनवेगळेजेते सर्वमिथ्यातेहामी कुटस्थऐसामानितो॥
 दाराचेठाईकल्लालासर्पजोतेसर्पहाणेथावताहेकोठे
 यउते॥ सैनेब्रह्माहुनवेगळेकाहिआसावेतेखरेजमोनावे
 अज्ञाबदशेचेठाईज्ञानासखरपणतेव्हाभैक्याज्ञानही ७

(8A)

लटके॥ येथे भ्रंशका॥ ज्ञानजे हामि थाजाले तर॥ लटक्या ज्ञान सं
सारा चिनि वचि कसि लणाल॥ श्री॥ तादृशे ज्ञापि बोधे न संसा
रा विनि वर्तते॥ यथापेक्षा नु पोहिरित्याहु लोकि का जनाः॥ १७॥
टि॥ अज्ञात्या ते स्यान्ना ज्ञाने संसारा चिनि वचि द्योते॥
स्वप्ना मध्ये स्वप्नी चावाच्ये उ न बोकां डि वसला मगद्या च
बरा हो उनि जागा जाले ते हा स्वप्न हिलटके आनि वाच्य ही
लटिका लटिक्या वाचने लटक्या स्वप्ना उठाविले ते से संसा
र लटिका त्या चिनि वचि हितर्या ज्ञाने केलिया विषई लोकि
करू ठहि आ हे॥ कि भूता सा रिखी भूतो डि उ कर उया चे भूत
त्या लाहु कडा वो वा लु नटा का वा भा करि चा असी अशंका
निकी सनसां प्रत बोलेणे॥ श्री॥ तस्मादाभास पुरुष सकुट
स्थे विविच्यता॥ कुटस्थोऽस्मि विज्ञातुं महता त्याभिधा संसृ
तिः॥ १८॥ टि॥ या कारणा स्ववकी कुटस्थ जे ते च चिदाभासा
चे निज स्वरूप होय॥ या स्वव पुरुष शब्द वाच्य असा कुटस्थ

(9)

सहित चिदाभास लक्षणाया ने ॥ आपणामि अथा भुत आहे ॥ कु
टस्थ जो तो च सत्य होय ॥ असा विवेक लक्षण करून मी च कु
स्थ होय ॥ ऐसे जाणावया स योग्य होतो ऐसी मुक्तिचे भुति मध्ये
अस्मि जे बोलिले त्याचा हा अर्थ जाला अस्तो अयं पद जे त्याचा अ
र्थ ससांगतात ॥ क्र० ॥ असा विपर्ययस्त बोधो देहात्मवी
क्ष्यते ॥ तद्वदत्रेति निर्णेतुमयमित्यभिधीयते ॥ १९ ॥ टि० ॥ लोकिना
हा प्रसिद्ध देह जातो च हा आत्मा स्वपतो हा देह च आपण अहो या गो
ष्टि संशय नाहि ॥ आर्ण विपर्यय हा ना हा संशय ल० असा मी हा दे
ह होय की न के असा देहाचे अमर्त्या मूढास संशय नाहि विपर्य
ल० असा मी देह हा न के हा देह गाढ होय अथवा भूत होय अ
सा विपर्यय देहात्मवी मूढास जेसा जेसा नाहिते सा बोध प्रत्यगात्मा
देहादिकाचा साक्षात् जो त्याचा ठाई संशय विपर्यय रहित जाला
पाहिजे की मी हा कुटस्थ परब्रह्मच होय ऐसे जाणावे लघुव

(9A)

मूकश्रुतिमध्ये अयं पदप्रयोगो लोप्याचा अर्थ ऐसे जे
ज्ञानने मोक्षसिद्धिचे जाणावे ॥ यामूकपदाभिप्रायास
आचार्यसंमतिके ॥ देहात्मज्ञानदेहात्मदेहात्मज्ञा
नबाधकं ॥ आत्मनेव भवेद्यस्य सनेच्छन्मपि मुच्य
ते ॥ २ ॥ टि॥ मीमंशुष्य आह एसे देहात्मलीदृष्ट आत्म
नुभव जे सा आहे ॥ देहात्मज्ञानसामूक उ उ उ न मी ब्र
ह्मच होय ऐसे देहात्म दृष्ट होतें तेसे ब्रह्मात्मज्यास दृ
ष्ट होय त्याला मोक्षाचि ईच्छा नसता हितो मुच्ये ॥ कीस
साराच्या है अज्ञान त्या अज्ञानाचे स्वरूप का मी हा
ओट हात देह होय ते देह भा न उ उ उ न ॥ की मी देह न के
मी ब्रह्म याज्ञाने अज्ञानास बाधा न केले ॥ फो॥ अय

(10)

मिथ्येत्यपरोक्षत्वमुच्यते च ददुच्यतां ॥ स्वयं प्रकाशचैतन्य
मपरोक्षं सदायतः ॥ २१ ॥ टि० ॥ आशंका ॥ घेउ न उ न र दे
तात ॥ मुळ पदी अयं ह्युपपा ॥ अपरोक्षत्व च डले ॥ त
रते स्वरेच ॥ स्वयं प्रकाशचैतन्य जे ते सदा अपरोक्ष
च आहे ॥ आशंका ॥ आ हो आत्मा स्वयं प्रकाश चिदपह
णुन नित्य अपरोक्षत्व आगी कार जाला अयं ऐस्या मु
ळ पदि चचे अभिप्राय वर्णनी अपरोक्षत्व आत्म्या स
बोलिले तेथे अपरोक्ष संबंधी परोक्ष हो हे ते ऐसे ही
दी सो न आले ते का ज्ञान अज्ञा अज्ञा नाश्रय त्वही
आत्म्या स आले हे के सतर हे घेउ ह्युपन ॥ श्लो० ॥ प
रोक्ष मपरोक्ष च ज्ञान मज्ञान मित्युदा ॥ नित्यापरो

मूळ प्रत पाहण्यासाठी संपर्क

इतिहासाचार्य वि.का. राजवाडे संशोधन मंडळ, धुळे
राजवाडे पथ, गल्ली नं. १, धुळे-४२४००१ (महाराष्ट्र)
दूरध्वनी क्रमांक (०२५६२) २३३८४८
Email ID : rajwademandaldhule@gmail.com